

Syntisten solidaarisuus?

Daniel Nylund

Katso tuoreempia kirjoituksiani; [Teologi](#)

Pohtiessaan pääsiäistäpahtuman merkitystä ihmiskunnalle saksalainen teologi **Jürgen Moltmann** näkee siinä ensisijaisesti Jumalan *solidaarisuuden* ilmaisun uhreja kohtaan ja toisaalta sovituksen mahdollisuuden väkivallan tekijöille.¹ Jos Moltmann on lähestulkoonkaan oikeassa ja jos uhritkaan eivät ole viattomia, voimme samalta pohjalta puhua myös *kaikkien syntisten välisestä solidaarisuudesta*.

Vaikka sana *solidaarisuus* on jo vanha poliittisessa retoriikassa puhkikulunut termi, uskon että sillä on varsin radikaali sisältö, jos se irrotetaan kaikenlaisesta luokkataistelusta ja sijoitetaan jokaista koskettavaksi moraaliseksi haasteeksi kaikkien vihollisuuksien rintamalinjalle.

Naivia idealismia? Tyhmää ja epärealistista?

Puhe syntisten solidaarisuudesta vaikeuttaa luokitteluhalukkuuttamme juuri siinä kohtaa, jossa tarvitsisimme sitä eniten: On hyviä, on pahoja ja on rumia. Syntisten solidaarisuus tuntuu emäsyntisten rakentamalta moraaliselta idiotismilta, joka pelastaa todelliset väkivallan tekijät kourusta. Onko todella niin, että raiskaajien, hakkaajien tai verbaalisesti alentajien synty ei ole sen kummempi kuin niiden uhriksi joutuneiden vastareaktio? Mihin ajatus syntisten solidaarisuudesta jättää meidät? Pitääkö meidän vain halvaantuneina katsella maailmaa, jossa kaikessa pahassa on jotain hyvää ja kaikessa hyvässä on jotain pahaa? Pitääkö meidän todella ajatella, että vilpittöminkin yrityksemme hyvään on vain laukaus pimeään, joka voi tappaa kenet tahansa?

Tekisi mieleni vastata myöntävästi:

Kyllä, varokaa pahuuttanne, ja varokaa ihmeessä hyvyyttänne. Kaikki ei todellakaan ole sitä miltä se näyttää. Melkein kaikki kuvat ja imagot ovat pettäviä.

Ottaen tämän pessimistisen näkökulman huomioon, jään kuitenkin hyvyyteen ja pahuuteen uskovaksi ihmiseksi, joka pitää moraalisenä velvollisuutenaan lausua ajatuksensa julki. Moraalisena ihmisenä minun täytyy ottaa kantaa. En voi olla tuomitsematta näkemääni tai kokemaani vääryyttä. Mutta miten voin tehdä niin *jatkamatta* sitä pahuutta, jota vastaan yritän taistella?

Kaikki riippuu siitä *opinko tuomitsemaan hylkäämättä tai kostamatta?*

Jos sitoudun syntisten solidaarisuuteen, minun täytyy nähdä joku silta, jonka kautta jään kytketyksi tuomitsemani ihmisen kanssa. Muussa tapauksessa tuomioni muuttuu hylkäämisen ja koston synniksi joka vain jatkaa väkivaltaisen moralismin kierrettä.

Ilman minkäänlaista syntisten solidaarisuutta jään ylläpitämään *hyvinä pysymisen pahuutta*, joka salakavalan taudin lailla on riivannut kristillisyyttä tähän päivään saakka.

Muistan elävästi, kuinka erään näitä teemoja hipovan keskustelun aikana suljin ahdistuneena silmäni. Näin (en normaalisti ole mikään ilmestysten näkijä) tavallisen suomalaisen kirkon ja katseeni kohdistui ristiinnaulitun kuvaan. Tunsin surua ja hätää. Etsin vastausta – johonkin. En tiennyt mihin. Ikäänkuin vastatakseen kysymykseeni ristillä riippuva Jeesus kehotti minua katseellaan kiinnittämään huomioni kirkon sivuseinille. Näin molemmat seinät täynnä ristiinnaulittuja hahmoja. He eivät olleet Jeesuksia, vaan ihan tavallisia pahoiksi julistettuja seurakuntalaisia. He eivät olleet viattomia uhreja, niinkuin Jeesus oli, mutta uhreja kuitenkin, *sokean hyvyyden uhreja*, liian hyvästä seurakunnasta hylättyjä – omansa ja toisten pahuuden kantajia. En ikinä unohda tuota visiota.

Jaloimmatkin pyrkimyksemme hyvyyteen näyttävät edelleen tuottavan yhä uusia uhreja. Vaikka Kristuksen piti olla viimeinen uhri, hän ei kuitenkaan ollut. Onko niin, että mitä kiivaammin yritämme nähdä itsemme hyvinä, tai ainakin oikeassa olevina, sitä pahemmiksi tulemme?

Miten syntisten solidaarisuuteen nöyrytyminen voisi meitä auttaa?

Ensinnäkin se puhkaisee sekä väärin tekijän että uhrin ympärilleen rakentaman viattomuuden kuplan. Kaksi rintamalinjalla lähitaisteluun joutunutta katsovat toisiaan silmiin ja näkevät totuuden, jonka jälkeen ei voi enää tappaa. Molemmat ovat pelottavan samankaltaisia.

---

¹Moltmann. *The Spirit of Life: A universal Affirmation*. Fortress. Minneapolis. 1995. s. 129-138.

Toiseksikin se hillitsee meitä perustelemasta omaa vääryyden tekemistämme *“täysin oikeutetuilla perusteluilla.”* En enää löydä oikeita perusteluja vääryydelle. Viatonta toisen hylkäämistä ei enää ole. En voi sulkea toista pois siitä, mitä itse olennaisesti olen. Kukaan ei enää ole kokonaan muukalainen. Jokaisessa on jotain tuttua. En enää löydä täydellisen viattomuuden tarjoamaa pelastusta. En voi enää eristää itseäni tai yhteisöäni saarekkeeksi, jolla ei ole mitään yhteistä vihollisen kanssa.

Valkoisten ylivallasta vapautuneessa **Etelä-Afrikassa** tätä kokeillaan jopa poliittisella tasolla. Kirkkojen yhteinen neuvosto on uskomattoman rohkeasti perustanut **Totuus- ja sovituskomiteoita**, joiden mottona on.

“Jos väitämme, ettemme ole syntisiä, me petämme itseämme eikä totuus ole meissä.”²

Niiden edessä sekä mustat että valkoiset voivat käydä tunnustamassa millä tavalla ovat itse osallistuneet väkivaltaisuuksiin rotujen välillä (tai niiden sisällä). Jos he kertovat totuuden tarpeeksi vakuuttavasti ja ottavat teoistaan vastuun, he voivat välttää siviilioikeudenkäynnin ja siitä seuraavan rangaistuksen. Näiden komiteoiden työskentely on kiinnostanut minua kauan. Haluan ehdottomasti saada lisämateriaalia anteeksiantokirjaani varten. Voin kuvitella, että heidän työskentelyssään anteeksianto ilman rangaistusta voi joistakin tuntua täysin anteeksiantamattomalta.

Nelson Mandela on muistuttanut, ettei armahdus suinkaan vapauta ketään moraaliseen vastuusta. Ei todellakaan. Ihmisoikeusjuristi **Matti Wuori**, joka on viettänyt näissä komiteoissa muutaman viikon kerrallaan, toteaa että

“Armahdus voi olla paljon rajumpi kuin rangaistus.”

Miten ihmeessä? Siksi että tullakseen armahdetuksi on kerrottava totuus (tuomitukseksi tuleminen ei edellytä sitä) ja kohdattava uhrinsa (jota tuomitun ei myöskään tarvitse tehdä). Totuus ja sovituskomiteoissa on nähty paljon enemmän katkeruuden, katumuksen ja surun kyyneleitä kuin missään oikeussalissa. Väärintekijöiden on ollut pakko paneutua uhrien asemaan ja päinvastoin. Totuuden tunnustaminen on tuottanut paljon enemmän sovinnon mahdollisuuksia, kuin pelkkä oikeus voisi koskaan saada aikaan.

Tämä on poliittisella tasolla ainutlaatuinen yritys soveltaa täysin epärealistisen tuntuista ja mahdottomuutta hipovaa *syntisten solidaarisuutta*.

Kyllä nukkuvaa lasta on helppo rakastaa. Hän näyttää niin liikuttavan viattomalta – ja yleensä onkin sitä. Väkivaltaiseen historiaan osallistunutta aikuista on vaikeampi rakastaa – varsinkin sitä, joka on loukannut minua. Yhteys häneen edellyttää kiusallista itseäni menemistä ja molemminpuolisen anteeksiannon ja armon tarpeen tiedostamista.

Jäljelle jää kysymys siitä miten, voimme osallistua anteeksiannon, sovinnon ja rauhan edistämiseen maailmassa, jossa kukaan ei voi aloittaa työtään neutraalista tai objektiivisesta viattomuudesta käsin, ja vielä vähemmän pelkästään hyvän tekijän roolista käsin. Äiti Teresa, Diana ja Frankl ovat kaikki kelpaamattomia esimerkkejä viattomista hyvän tekijöistä, niinkuin Mobutu on kelpaamaton esimerkki täysin pahasta väärin tekijästä. Silti kaikki toimivat meille innoittajina tai varoittavina esimerkkeinä yrittäessämme seurata sitä yhtä ainoaa viatonta uhria, ihmiseksi syntynyttä Jumalaa, joka viime hetkinään rukoili anteeksiantoa murhaajilleen – aikansa moraalille eliitille.

Pahuus ei jakaannu tasan

Vaikka uskoisimmekin, että kaikki ovat syntisiä, siitä ei välttämättä seuraa, että kaikki synnit ovat yhtä suuria. Vaikka kumpikaan osapuoli ei olisikaan viaton, se ei merkitse sitä, että kumpikin osapuoli olisi yhtä syyllinen. Syntisten solidaarisuus ei hukuta meitä erittelemättömän syyllisyyden mereen, jossa kaikki ovat samassa pulassa. Vaikka viattomia uhreja ei olisikaan, niin *uhreja silti on* – sekä yksilöllisellä että kansallisella tasolla. On hakattuja ja hakkaajia, raiskattuja ja raiskaajia, kiusattuja ja kiusaajia, vallattuja ja valtaajia, alistettuja ja alistajia, riistettyjä ja riistäjiä, petettyjä ja pettäjiä, pilkattuja ja pilkkaajia. jne. Maailma on täynnä erilaisia väkivallan muotoja käyttäviä ihmisiä ja heidän uhrejaan.

---

²1Joh.1:8

Profeetat ja Jeesus eivät kohdistaneet kärkeviä sanojaan osoitteettomasti koko ihmiskunnalle. He osoittivat ankarimmat moitteensa hyvin selkeisiin osoitteisiin – uskonnollisen, maallisen, taloudellisen jne vallan käyttäjille. Samalla he samastuivat niihin, jotka olivat enemmän uhrin asemassa.

Mutta toisaalta: Vaikka Jeesus oli varauksettoman armon profeetta ja välittäjä aikansa syrjäytyneille ja maahan poljetuille, hän julkesi haastaa jopa uhrit tekemään parannusta. Miten ihmeessä? Mistä? Mihin?

Uhrin vastuu

Suurin osa niistä ihmisistä, joiden kanssa Jeesus oli tekemisissä, olivat tavalla tai toisella uhreja, valloitetun maan alistettuja kansalaisia, taloudellisen riiston kohteita, uskonnollisen kastijaon luokittelemia jne. Hän herätti vapautumisen toiveita monenmuotoisen väkivallan uhreissa, jotka epäilemättä hurrasivat sydämässään, kun he kuuluivat Jeesuksen syyttävän uhrien tekijöitä. Mutta miksi Jeesus saarnasi uhreillekin parannuksen tekemistä? Eikö tässä ole jotain hämärää? Pitikö hänen loukata jo valmiiksi nujerrettuja köyhiä kutsumalla heitäkin parannukseen?

Tämän päivän morali-ilmastosta käsin se tuntuu vähintäänkin kohtuuttomalta. Tänään uhrius on valttia. Terapeutin kulttuurimme on luonut *uhriuden kultin*.

“Olen uhri, siis olen olemassa.”

Mitä vakuuttavammin voin osoittaa olevani erilaisten systeemien tai itsekkäiden yksilöiden uhri, sitä enemmän sympatiaa minulle kuuluu ja sitä vähemmän vastuuta minulta saa odottaa. On trendikästä selittää käytöksensä vanhempien taholta koetun vääryyden valossa. Jos olen tarpeeksi vakuuttavasti uhri, saan anteeksi melkein mitä tahansa.

Uhrius antaa jopa moraalista arvovaltaa. Jos voitaa kilpailun siitä kuka, on eniten uhri saavutan samalla viattomuus-statuksen, joka jättää kaikki muut syyllisiksi. Jos olen tarpeeksi kovasti kolhittu uhri, kukaan ei kehtaa väitellä kanssani. Voin vapaasti ladella, mitä tässä systeemissä on mätää ja missä systeemin väärintekijät ovat. Uhrina olen aina oikeassa.

Kukaan äänimääräänsä kunnioittava poliitikko ei lähde sysäämään minkäänlaista vastuuta yhdellekään uhrille. Heille pitää julistaa vain myötätuntoa, rakkautta ja rahaa. Siitä kukaan ei loukkaannu.

Mutta Jeesus ei ollutkaan valmistautumassa seuraaviin eduskuntavaaleihin.

Hän ei myöskään syyllistänyt uhreja heidän uhriudestaan. Hän ei väittänyt että he olisivat itse syyllisiä omaan alistettuun asemaansa. Sekin olisi paremmin sopinut nousemassa olevaan moderniin asenteeseen:

“Kukaan ei ole kenenkään uhri. Jokainen on oman onnensa seppä ja voi syyttää vain itseään, jos on suostunut jäämään uhriksi.”

Jeesus antoi uhreille toivoa. Sen hän teki rakastamalla heitä ja haastamalla heitä mielenmuutokseen. Jeesuksen sanoman radikaalisuus oli juuri tässä *vastuun* ja *toivon* kytkennässä. Jos on vastuuta, on toivoa. Uhri voi kaikesta huolimatta olla itse radikaalin muutoksen alkuunpanija.

Mutta mistä hän haastoi heitä tekemään parannusta? Vaikea sanoa. Mutta voimme päätellä jotain hänen keskeisen opetuksensa kautta. Otan kaksi esimerkkiä:

“Te ette voi palvella sekä Jumalaa että mammonaa.”

“Rakastakaa vihamiehiänne ja rukoilkaa vainoojienne puolesta.”³

Mutta eihän köyhillä ollut mammonaa? Miten he voisivat sitä palvella? Yhtä kohtuuttomalta tuntuu haastaa velkavankeudessa olevia rakastamaan velkojiaan.

Mitä tämä merkitsee selvällä Suomen kielellä tavalliselle työttömälle, jonka ainoa kontakti yhteiskuntaan toteutuu ulosottomiehen kautta?

Minusta Jeesus puhui ainakin *kateudesta* ja *kaunasta*.

Mitä ihmeen sosiaalista tai taivaallista merkitystä uhrien asenteilla voisi olla? Ehkä heillä olisi vain parempi mieli ja vähemmän psykosomaattisia sairauksia ilman kateutta ja kaunaa? Vai oliko

---

³Matt. 6:24 ja 5:44.)

Jeesuksen tarkoitus tehdä heistä vain paremmin sopeutuvia uhreja? Miksi ihmeessä maailmaa muuttava profeetta lähti puuttumaan tällaisiin yksityisiin "heikkouksiin" niin ankaralla kädellä? **Zygmunt Bauman**, yksi aikamme merkittävimmistä sosiologeista, puhuu samasta asiasta, vaikkei kommentoikaan Jeesuksen sanoja. Kirjassaan *Postmodern Ethics* hän väittää, että "*Kateus muuttaa valtaa pitävien arvot valtaa pitäviksi arvoiksi.*"⁴

Syrjäytyneet imuroivat etuoikeutettujen arvomaailman itseensä kateuden kautta. Sillä tavalla mammonan palvonnan viettelevä voima vain kasvaa. Samalla valtaapitävien tapa hallita halventamalla vihollisiaan, pimittämällä etuoikeuksiaan ja tekemällä keskinäisiä hyvä-velisopimuksia yleistyy. Kaikesta pitää maksaa. Hyvästä tehdään kauppaa, ja paha pitää poikkeuksetta maksaa takaisin. Kateuden ja kaunan yhteiskunnassa kukaan ei enää ota eikä vastaanota – lahjoja. Vääryyksien uhritkin tulevat sidotuiksi valtaapitävien arvomaailmaan kateuden ja vihamielisyyden kautta. Näin uhrien omat synnit varmistavat sen, että valtaapitävien arvot jäävät kaikkia ihmisiä vallassaan pitäviksi arvoiksi.

Silloinkin kun entiset uhrit pääsevät vallan kahvaan, he eivät Baumanin mukaan yleensä halua vaihtaa peliä. He ovat vain saaneet mahdollisuuden sekoittaa korttipakan uudestaan.⁵ Sama ahneuden, hyväksikäytön, alistamisen, kateuden ja vihamielisyyden peli jatkuu. Uhrit vain vaihtuvat.

Mistä kohtaa tämä noidankehä todennäköisimmin voisi katketa? Voivatko valtaa pitävät arvot radikaalisti muuttua vain, jos niiden *uhriksi* joutuneet ihmiset katkaisevat siteensä niihin? Hiipiikö Jumalan valtakunta maailmaan alistettujen palvelijoiden ja keittiöpiikojen kautta? Löytyykö uusi toivo suuresta sovinnosta ja rakkaudellisimmista arvoista uhrien parannuksen teon kautta? Ainakin Jeesus tuntui aloittavan työnsä nimenomaan uhrien joukossa.

Jos uhri itse sanoutuu irti uhreja tuottavista pelisäännöistä, eikä enää yhdy sen henkeen, hän vahvistuu ja alistajien valta heikkenee. Tämä on maailman pöyristyttävien ja ainakin näennäisesti epärealistisin moraalinen haaste. Jossain näissä maisemissa löydämme "*ristin kantamisen*" typerryttävän skandaalin, sanoman joka Paavalinkin mukaan on "*hullutusta*" koko maailmalle. Jeesus eli sanojensa mukaan. Miten hänen kävi? Näyttääkö ristillä kuoleminen maailmoja muuttavalta moraaliselta riemuvoitolta? Ei todellakaan.

Entä jos on totta, että hän sittenkin nousi kuolleista? Entä jos on totta, että hän rakastavan Jumalan Poikana edelleen kuiskaa haasteensa kaikille maailman uhreille?

Ensimmäiset kristityt olivat hämmästyttävän uskollisia rahan palvonnan ja väkivaltaan tarttumisen vastustamisessa. Taloudellisesti hyväksi käytetyt köyhät jopa paastosivat säästääkseen edes jotain annettavaa muille köyhille. He eivät suostuneet jäämään passiivisiksi ja vastuuta vailla oleviksi uhreiksi. Marttyyrit lauloivat rakkauden Jumalan ylistystä valtiaille, jotka epätoivoisesti yrittivät todistaa, että alistaminen, vaijentaaminen ja tappaminen on universumin viimeisin ja väkevin todellisuus.

Kaikki eivät siihen pysty. Monet raiskatut ja pahoinpidellyt ihmiset kantavat häpeää ja syyllisyyttä siitä, mitä heille on tehty, vaikka yhdenkään uhrin ei pitäisi tehdä parannusta siitä mitä hänelle on tehty. Häntä pitää auttaa siirtämään syyllisyys ja häpeä sinne minne se kuuluu.⁶

Voin myös kääntää häpeäni kostoksi.

Voin muuttua juoruilijan tai tuomitsijan ja peilikuvaksi. Voin ryhtyä samoilla menetelmillä kaivamaan maata toisen jalkojen alta ja samalla syyttää häntä omasta käytöksestäni. Voin verrata omaa pahansuopaisuuttani ja kostonhaluani saamiini mustelmiin. Jokainen "tietää" kenen vastuulla ne ovat. On liian helppo panna omat vihamieliset reaktiot toisen piikkiin. Voin loputtomasti syyttää muita omista synneistäni. Jos niin teen, minulle ei jää minkäänlaista toivoa paremmasta.

Jos en ota Nasaretilaisen puusepän veistämää vastuuhaastetta tosissani, en saa ihmisarvoani takaisin. Jään omien reaktiivisten syntieni vangiksi.

⁴Bauman. *Postmodern Ethics*. Blackwell. Oxford. 1993. s. 216

⁵Bauman. s. 216.

⁶Olen käsitellyt tämä aihetta perusteellisemmin Ystäväkirjassa: **Alussa oli Häpeä**.

Syällisyyttä on aina pidetty ihmisarvoa alentavana. Minusta sen tunnustaminen on ihmisarvoa *palauttava*? Jos minulla on vastuuta, minulla on *toivoa*. Vaikka olisin kuinka brutaalin väkivallan uhri, voin puolustaa vapauttani *itse valita suhtautumiseni olosuhteisiini*.

Tuskin minulla on kovin suuri vapaus valita *tunteitani* tai tehdä niistä parannusta. En siis syyllistä itseäni raivostani ja sen pohjalta kehittämistäni sadistisistakaan fantasioista. Uskon kuitenkin, että katkerimmankin tunteen keskellä voin ottaa vastuun siitä miten *asenmoidun*, mitä pohjimmitaan toivon toiselle. Jos sekin osoittautuu ylivoimaiseksi, jäljelle jää vielä vapaus valita miten *käyttäydyn*, mitä teen tai jätän tekemättä. Kostanko vai jätänkö kostamatta?

Suhteessani tiettyihin ihmisiin tämä on ollut ainoa moraalinen sankariteko, mihin itse olen yltänyt. Joskus on kulunut vuosia ennen kuin olen uudestaan uskaltanut (tai nöyrytnyt) avautua millekään uudelle siinä suhteessa.

Mitä pahaa minulle sitten on tehty? Heh. Minäpä kerron, kun eräs palautteen antaja pyysi antamaan esimerkkejä muuten liian abstraktiksi jäävään tekstiin. Minua on huijattu,⁷ petetty ja narutettu monella tavalla. Se ikäänkuin kuuluu työn kuvaan. Yritän olla hyväuskoinen ja luottavainen, ja saan siitä silloin tällöin nokilleni. Klassiseen ystävän takaukseenkin erehdyin kymmenisen vuotta sitten mukaan, ja käyn sen seurauksena vuosittain ulosottomiehen luona todistamassa varattomuuteni. “Ystävä” ei konkurssinsa jälkeen ole ollut minkäänlaisessa yhteydessä. On minua pahan kerran hakattukin puolustaessani erästä ulkomaista vierastamme.⁸

Mutta en minä tällaisten asioiden takia ole koskaan valvonut öitäni. Varattomanakin voin elää ihan hyvin ja rikkoutuneen hampaan saan ilmaiseksi paikatuksi hammaslääkäriystävälläni.

Mutta mikä minua on tosissaan loukannut? Mietin pitkään miten sanoisin sen lyhyesti. Taistelin myös nolouden kanssa, koska minulla ei ole esittää mitään tosi upeaa itseäni kohdistunutta rikosrekisteriä. Eniten olen haavoittunut ihmisistä, jotka ovat lukeneet sydäntäni kuulematta minua. Eniten minuun sattuu, kun käytöksestäni tai sanomisistani vedetään johtopäätöksiä joiden totuusarvoa ei tarkisteta minulta. Eniten olen kärsinyt vapaassa levityksessä olleista tarinoista, joita en pääse korjaamaan omalla versiollani. Mitä kauempana nämä etätietäjät ovat minusta, sitä varmempaa tietoa heillä näyttää olevan.

Tämä on niin yleisinhimmillistä. En minä näillä uhriuksilla ansaitse mitään marttyyrin kruunua, varsinkin kun olen omilla vääryyksilläni antanut moneen ikävään tulkintaan ihan hyvät syyt. Silti minun selittäminen ja tulkitseminen minua kuulematta iskevät minuuteni ytimeen todella uhkaavalla tavalla. Nolo myöntää, mutta tällaisten asioiden takia olen valvonut öitä ja miettinyt puolustus- tai kostostrategioita. Tuntuisi paljon sankarillisemmalta pitää päätään pystyssä, ja väittää itseriittoisesti ettei moisista piittaa. Olen yrittänyt sitäkin, mutta mahaan sattuu silti.

Kuulostaako tutulta? Sanokaa nyt edes joku, etten ole ainoa.

Voin siis ihan hyvistä syistä olla katkera, enkä aina mahda sille mitään. Mutta jos en ota edes käytöksestäni, vastuuta olen täydellinen ehdokas huomisen uhrien tekijäksi.

Miksi Jeesus haastoi *uhreja* parannuksen tekoon? Ehkä he ovat tarpeeksi lähellä kaikenlaisen synnin aiheuttamaa kipua ymmärtääkseen parannuksen teon välttämättömyyden. Ehkä alistamisen ja väkivallan kehä katkeaa perusteellisimmin juuri uhrien itseensä menemisen kautta.

Vastuu uhrista

Lapsuuteni ja nuoruuteni uskonnollisuudessa (helluntalaisuus, myöhemmin muu herätyskriittisyys ja karismaattisuus) on aina tiedetty kuka on uskossa ja kuka ei. Uskossa olevat omistavat taivasosuuden ja ikuisen elämän. He ovat saaneet syntinsä anteeksi ja “*vastaanottaneet*

---

⁷Viimeinen huijaus tapahtui kun täällä kävi Silja-Linen vaatteisiin pukeutunut hiljainen ja vähän ujon tuntuinen herrasmies, joka maksoi yöpymismaksunsa ihan mukisematta. Aamulla hän kysyi olisiko meillä käyttöä henkilökunnan saamista vapaalipuista. Että olisiko. Lapset ovat koko syksyn marisseet risteilyä. Aina on täytynyt sanoa: “Ei oo rahaa.” Nyt lipuista tarvitsi maksaa vain luontaisedun vaatima veroarvo. Ostimme verohintaan liput koko porukalle (yhteensä noin 500 mk.). Lapset olivat tietenkin riemuissaan. Jumala sittenkin vastaa rukouksiin. Loput varmaan arvaattekin... Silja Line pyysi kohteliaasti tekemään rikosilmoituksen. Heille tarina oli liiankin tuttu.

⁸Tein rikosilmoituksen, mutta en vaatinut vahingonkorvausta.

pelastuksen”. Heillä on “*rauha Jumalan kanssa*” ja “*Välit kunnossa Herran kanssa*”. Sillä siisti – vähän liiankin siistiä minun mielestäni.

Kirkko on aina ollut kiinnostunut synneistä ja syntisistä, mutta ei ole hirveästi keskittynyt synnintekijöiden uhreihin.

Perisyntiopin mukaan uhrinkin ovat syntisiä. Siksi synnintekijöiden uhreista ei tarvitse puhua erikseen. Koko ihmiskunnan sulkeminen saman abstraktin perisyntin piiriin mitätöi kammottavalla tavalla väkivallan eri muodot. Se päästää hakkaajat, raiskaajat, ryöstäjät ja muut pahuuden tekijät erityisvastuustaan ja jättää väkivallan uhrin anelemaan armoa aivan samalla viivalla kuin muutkin.

Onko jotain olennaista unohtunut?

Vaikka kukaan ei olisikaan viaton, niin jotkut ovat paljon enemmän pahuuden uhreja kuin toiset. Uhrin kärsimys ja häpeä ei ratkea samalla kaavalla kuin uhreja tuottaneen syyllisyys.

Silti kristikunta on keskittynyt piirtämään pelastuksen karttaa lähinnä pahantekijöille. Jos uhrien uhrius tulee ylipäänsä tunnistetuksi, heille tarjotaan samaa karttaa kuin väkivallan tekijöille ja ehkä vähän sääliä, sympatiaa ja sielunhoitoa – niin ja kehoitusta pikaisesti antamaan pahantekijälle anteeksi.

Olen itsekin käyttänyt tätä pelastautumissysteemiä hyväkseni. On niin helppo (?) katua ja tehdä parannusta pelkästään Jumalan edessä. Tämän otsikon alla olevaa tekstiä kirjoittaessani⁹ mieltäni on vaivannut eräs tyttö, jota kiusasin kansakoulun ensimmäisillä luokilla. Hän palasi uniini jo vuosia sitten. Muistin miten olin häntä nöyryyttänyt. Häpesin ja kaduin. Tunnustin syntini Jumalalle ja ripittäydyin vaimolleni. Yhdessä siunasimme tuota ihmistä. Mutta en tehnyt mitään suoraan suhteessa häneen, vaikka tiesin, että minulla on mahdollisuus saada häneen yhteyttä. Häpesin ja halusin siksi vältellä kohtaamista. Unohdin asian viideksi vuodeksi.

Nyt tiesin, etten voi kirjoittaa tätä juttua loppuun ottamatta yhteyttä suoraan häneen. Aloitin varovaisesti kirjeellä, ja tarjosin suoraa tapaamista.

Tämä on vain pieni esimerkki siitä mitä, yritän sanoa.

Olen viime vuosina ottanut yhteyttä muihinkin käytökseni uhreihin. Monet yhteydenotot ovat poikineet uuden ystävyuden. Mutta nimenomaan tätä yhteydenottoa olen paennut tosi sitkeästi.

Monet teologit ovat pitäneet synnin perusolemuksesta itsekkyytenä. Minusta koko synti- ja pelastusteologia on alkanut vaikuttaa aika itsekeskeiseltä – sellaiselta kuulostaa myös parhaillaan käynnissä oleva vanhurskauttamisopin hysteerinen puolustaminen.

Katumus, rippi, synnintunnustus, anteeksipyyntö, synninpäästö, uskosta vanhurskauttaminen jne keskittyvät lähinnä pahantekijän ja Jumalan väliseen sovintoon. Synnin uhri jää useimmiten tämän ihanan pelastussuunnitelman ulkopuolelle – jos hän ei suostu samaan kaavaan.

Katolinen kirkko eristi aikanaan anteeksiannon papistonsa käyttöön ja teki siitä vallan, välineen.

Mitä tahansa saattoi saada anteeksi, kunhan tunnusti syntinsä kirkon edustajille ja suoritti vaadittavat katumusharjoitukset – nekin suhteessa kirkkoon. Anteeksianto muuttui vallankäytön muodoksi, armo byrokratisoitui ja sovinto Jumalan kanssa rakennettiin välittäjien ehdoilla. Synnit, jotka alkukristillisyydessä tunnustettiin suoraan uhrille, kuiskattiin nyt vaitiolovelvollisuudella vaiennetulle papille, joka kuunteli verhon takana, kykenemättä aina edes tunnistamaan ripittäytyjää. Synti, anteeksianto ja sovinto muuttuivat tarkasti varjelluksi yksityisasiaksi koko eurooppalaisessa kulttuurissa.

Martin Luther kapinoi katolisen kirkon vallankäyttöä vastaan, ja julisti, että ihminen tulee kelpaavaksi Jumalalle ainoastaan armosta ja uskon kautta. Välittäjäksi riitti sanan sakramentti, Raamatun julistus.

Sola gratia, sola fides, sola scriptura ja yleinen pappuus, sopii kyllä minullekin, mutta minusta Luther unohti, että synneillämme on muitakin uhreja kuin Jumalan Poika.

Protestanttisessa käytännössä synnistä tuli vieläkin yksityisempi asia, kuin mitä se oli katolisessa kirkossa ollut. Sitä ei enää tarvinnut tunnustaa edes rippi-isälle. Riitti, kun sen tunnusti Jumalalle. Parannuksen teko on, anteeksiannon ja sovinnon sisältö oli riisuttu sen viimeisistäkin sosiaalisista ulottuvuuksista. Uhri jää edelleen kantamaan minulle anteeksi annettujen syntien raskaita

---

⁹Tämä tarina on siis viime hetken lisäys jo kirjoitettuun tekstiin.

seurauksia. Voin ottaa vastaan minulle julistettua anteeksiantoa, ilman että edes yritän pyytää anteeksi väärinkäytökseni uhrilta. Hän jää “taivaallisen rauhan” tekemisen ulkopuolelle. Muutamia vuosia sitten Pekingin “*Taivaallisen rauhan aukiolla*”, rakennettiin rauhaa jyräämällä opiskelijoita panssareiden alle. Rakennammeko mekin taivaallista rauhaa jyräämällä uhrit teologisten panssareidemme alle?

Miten ripittäytymisestä voisi tulla todellinen armon ja sovinnon todentuma? Kun luterilaisessa kirkossa ripittäytyminen on taas tulossa muotiin, ehdotan että otettaisiin saman tien askel pidemmälle: Rippipappi voisi pyytää luvan kutsua myös tunnustetun synnin uhrin seuraavaan tapaamiseen. Ainakin hän voisi kehottaa tekemään tunnustuksensa myös tälle ja kysyä voiko uhrikin yhtyä Jumalan nimessä julistettuun anteeksiantoon?

Tuskin siitä tulee mitään. Sovinnon toteutumisesta tulisi aivan liian maanläheinen ja sotkuinen prosessi. Uhrit ovat joskus aika hankalia ihmisiä. He voivat vaatia paljon enemmän kuin ripittäytyjä on valmis antamaan. Sitä paitsi anteeksiannon prosessi voisi muuttua vain uudenlaisen vallankäytön, alistamisen ja nöyryyttämisen välineeksi. Anteeksipyyntö voisi muodostua tekopyhäksi muodollisuudeksi ja uudeksi tavaksi ansaita taivaallisia pisteitä. Ei, ei... Paras kun eristämme sen ihmisen ja Jumalan väliseksi yksityisasiaksi. Vai???

Onko “pelastus” todellakin vain yksilökeskeinen *survival*-menetelmä, mekaaninen kaava, jonka ainoa tarkoitus on varmistaa minun taivasosuuteni? Onko pelastukseni täysin riippumaton siitä, mitä teen suhteessa vääryyteni uhreihin? Eikö pelastukseni koske heitä millään tavalla? Entä sovinto maan päällä? Entä rauha ja hyvä tahto ihmisten kesken? Eikö minulla todellakaan ole mitään mahdollisuutta tai velvollisuutta tulla paremmaksi ihmiseksi? (Olenko vanha höppänä? Miekkailenko ajat sitten lahonneiden teologisten tuulimyllyjen kanssa?)

Tällä tavalla *privatisoitu* vanhurskauden ja pelastusvarmuuden etsintä ei todellakaan ole mikään maanpäällisen Jumalan valtakunnan kehto, eikä näin yksityisellä uskonnollisuudella ole minkäänlaista sosiaalista tai poliittista merkitystä.

Ilmankos kirkolla on aina ollut vaikeuksia tarttua yksilöä suurempiin teemoihin, alleviivata kollektiivista vastuuta¹⁰ – tai nähdä itsensä kollektiivisesti vastuullisena mistään uhreja tuottavasta systeemistä.¹¹

Protestanttisesta etiikasta on tullut ylenpalttisen yksityistä *mikroetiikkaa*. Sydämen salaiset asiat ovat toki tärkeitä, mutta niin ovat myös sydänten väliset asiat – hylkääjien ja hylättyjen väliset reaalisuhteet.

Länsimainen *terapia* on jatkanut samaa privatismin perintöä. Tärkeintä on että ihmiset pääsevät terapian yksityisyydessä sovintoon *itsensä* kanssa. Mitään muutoksia ja sovinnontekoja *muiden* kanssa ei tarvita.¹²

Ehkä uhrin anteeksianto ei ole yhtä tärkeä kuin Jumalan, mutta voiko synty koskaan olla kokonaan sovittu ilman uhriltakin saatua, tai ainakin pyydettyä anteeksiantoa? Voiko sovinto koskaan olla ehjä ja lopullinen, jos se ei toteudu myös väkivallan tekijän ja hänen uhrinsa välillä? Jumalan kanssa homma hoituu niin yksinkertaisesti ja vaivattomasti (???). Uhrilta voi olla paljon vaikeampi saada anteeksi. Jumalalle ei kuulemma tarvitse maksaa mitään, mutta uhri voi vaatia rankkojakin hyvityksiä anteeksiantonsa ehtona.

Kun koronkiskuri **Sakkeus** kohtasi Jeesuksen hän tajusi heti mistä on kysymys: kenenkään vaatimatta mitään hän sanoi

“Näin minä teen: puolet omaisuudestani annan köyhille, ja keneltä olen liikaa kiskonut, sille maksan nelinkertaisesti takaisin.”

Sen kuultuaan Jeesus sanoi hänelle:

*“Tänään on pelastus tullut tämän perheen osaksi.”*¹³

¹⁰Onhan meillä toki vuotuinen yhteisvastuukeräys ja monia hyviä yhteisöllisen vastuun kannon muotoja, mutta, mutta.

¹¹Olenko ihan väärässä? Tiedän että jotkut eurooppalaiset kirkot ovat toisen maailmansodan jälkeen tehneet kollektiivisia synnintunnustuksia ja anteeksipyyntöjä. Onko Suomen kirkko koskaan tehnyt tai edes harkinnut tehdä sellaista? Onko siihen koskaan ollut aihetta? Vastatkaa hyvät seurakuntalaiset.

¹²Ystäväkirje: Terapia ja parantava kohtaaminen. Suhteellinen syällisyys. s. 84-89.

¹³Luuk. 19:2-9.

Se oli rahassa kallis kääntymys.

Tästäkö syystä pelastuksen kartta on ohittanut uhrin, vai siitäkö syystä, että dogmit ovat vuosisatojen ajan hahmottuneet vallanpitäjien ja uhreja tuottavien systeemien suojissa? Joka tapauksessa kirkko on vuosisatojen ajan korostanut parannuksen tekoa Jumalan edessä siinä määrin, että suhde uhriin on jäänyt taka-alalle. Jos uskonnollisuutemme keskittyy vain pystysuoraan suhteeseen ja ohittaa vaakatason suhteet, risti on muuttunut pyhimyspylvääksi. En usko että kaikkeen uhriuteen samastuva Jumala voi koskaan tyytyä sovintoon, jota haetaan *vain* Häneltä. Jokaisen väärintekijän tulisi ainakin *seuraavaksi* kääntyä uhrinsa puoleen ja tehtävä edes jotain saadakseen anteeksi myös häneltä. Toivoisin, että myös kirkko keskittyisi opillisella ja käytännöllisellä tasolla ihmisten välisen sovinnon tekemiseen paljon perusteellisemmin. Käytännössä sitä kyllä löytyy jonkin verran (kirkon perheasian neuvottelukeskukset jne), mutta opillisella tasolla kaikki huomio tuntuu tällä hetkellä kiinnittyvän sanoista saivarteluun vanhurskauttamisopista. Senkin kiistan temmelyksissä syntyy vain uusia vaakatason hylkäämisen uhreja. Ihmiset hylkäävät toisensa, koska ovat eri mieltä siitä millä perusteella Jumala meidät hyväksyy. Kuinka surullista – lisää uhreja ristin juurelle.

Jos minä olen kohtuuton Joosefin ja Marian esikoinen oli vielä kohtuuttomampi:

*“Jos siis olet viemässä uhrilahjaasi alttarille, ja siinä muistat, että veljelläsi on jotakin sinua vastaan, niin jätä lahjasi alttarin eteen ja käy ensin sopimassa veljesi kanssa.”*¹⁴

Hän ei puhunut minun mahdollisesta kaunastani jotain toista vastaan, vaan uhrin kaunasta minua vastaan. Huh.

“Mutta ihmisethän loukkaantuvat minuun niin mitättömistä ja joskus ihan turhista syistä. Minkäs minä sille mahdan, jos hänellä on jotain minua vastaan? Se on hänen päänsärkynsä.”

Ehkä kuitenkin mahdan. Jos Jeesus oli oikeassa, Jumalalle näyttää olevan yllättävän tärkeää, että teemme sovintoa lähimmäisemme kanssa, johtui yhteyden rikkoutuminen sitten meistä tai ei.

Jeesuksen mukaan Jumala näyttää sanovan::

“Palataan asiaan sen jälkeen, kun ensin olet tehnyt edes jotain päästäksesi sovintoon uhriesi kanssa.”

Vai olenko ymmärtänyt jotain ihan väärin?

Minusta protestanttinen ja varsinkin pietistisen herätyskristillisyyden perintö on melko välinpitämätön suhteessaan uhriin. Varsin egosentriseltä näyttävä pelastusoppi ei kiinnitä minkäänlaista erityishuomiota synnin uhreja kohtaan. Se on keskittynyt vain pelastuksen ja ikuisen elämän *omistamiseen*. Ikäänkuin ikuisen elämä olisi *omistamista*, eikä tässä ja nyt *elämistä* varten. Pelastuksesta on tullut vain *statuksen vaihto*, ennen kadotettu nyt vanhurskautettu.¹⁵

Eikö pelastus ole *myös* dynaaminen ja *kaikkia* mahdollisia suhteita eheyttävä prosessi? Eikö uhriksi antautuneen Kristuksen kohtaaminen merkitsekään kaikkien uhriksi joutuneiden kohtaamista?

Saatan olla ihan pielessä, mutta ajatus siitä että synnin tekijä voisi pelastua pelkästään syntiensä tunnustamisella vaikka rippipapille tai yksin Jumalalle, vailla minkäänlaista huolta syntiensä uhreista on uskonnolliseen muotoon kehittynyt narsistinen illuusio **Bonhoeffer** kutsui sitä *halvaksi armoksi*.¹⁶ Juutalainen filosofi **Emmanuel Levinas** ihmetteli, miten edes Jumala voisi antaa anteeksi uhrin puolesta.¹⁷ Hänen mielestään vain uhri voi antaa anteeksi sen, mitä hänelle on tehty.

Fyodor Dostojevski esitti saman kysymyksen **Ivanin** kautta ja vastaa siihen **Alyoshan** suulla:

*“Sinä kysyit onko maailmassa ketään, jolla olisi oikeus antaa anteeksi ja myös antaisi anteeksi. Hän on olemassa ja hän voi antaa anteeksi kaiken ja kaikkien puolesta, koska hän itse antoi viattoman verensä kaikkien puolesta.”*¹⁸

Kyllä, silti uskon että *pelastus on suhteellinen*. Tarkoitin sillä sitä, että se on sovinnon tekemistä, sovintoon pyrkimistä tai siihen suostumista kaikissa mahdollisissa suhteissa – Jumalaan,

---

¹⁴Matt. 5:23,24.

¹⁵Andrew Sung Park. The Wounded Heart of God. The asian Concept of Han and the Christian Doctrine of Sin. Abingdon Press. Nashville. 1993. s. 97.

¹⁶Dietrich Bonhoeffer. The Cost of Discipleship. Macmillan. New York. -63. s. 45, 47, 54.

¹⁷Levinas. Difficult Freedom: Essays on Judaism. John Hopkins University. Baltimore. -90. s. 20.

¹⁸Dostoevsky. The Brothers Caramazov. Pevear & Volokhonsky. San Fransisco. -90. s. 246.

lähimmäiseen, viholliseen, uhriin ja itseän. **Buberin** termejä käyttäen pelastus on sitä, että jokainen *se* (Jumala ja ihminen) muuttuu mielessäni ja käytännössäni *sinäksi*. Jumala muuttuu uskon- tai epäuskonkappaleesta *sinäksi*, joka armahtaa tai on armahtamatta. Vihollinen ei ole enää täysin muukalaiseksi julistettu *se*, vaan samaa tuttua syntyisyyttä kantava *sinä*. Uhri ei enää ole vain ”ymmärrettävistä syistä” sivutuotteena syntynyt *se*, vaan minun pahuudestani kärsivä *sinä*. Voiko kukaan kääntyä Jumalan puoleen, kääntymättä samalla myös lähimmäisensä, vihollisensa ja uhrinsa puoleen? Entä päinvastoin?

Kääntyminen

Todellinen itseensä meneminen, vastuunsa näkeminen ja parannuksen teko taitaa olla elämän vaikeimpia asioita. Useimmat synnin tunnustukset ovat sekotelmaa puolittaista myöntämistä, peiteltyä itsepuolustusta, epäsuoraa syytöstä ja jopa rivien väliin piilotettua hyökkäystä tai kostoja. On vaikeaa myöntää olleensa väärässä tai tehneensä väärin varsinkin silloin, kun toinen on vähintään yhtä syyllinen.

Nolon usein löydän itseni parisuhteessakin lapsellisen taipumattomana, koska minun mielestäni ”*hän aloitti sen*”. Huolimatta siitä, kuinka ilkeästi olen käyttäytynyt minun on vaikea ottaa siitä vastuu ja tunnustaa sitä ennen kuin olen saanut toisen kiskottua mukaan syyllisyyden suohon, jossa pirukaan ei ota selvää siitä kuka on enemmän syyllinen tai kuka on kenenkin uhri. Jos onnettomuudekseni onnistun siinä, minun ei tarvitse enää tunnustaa mitään. Kun molemmat vellovat samassa liejussa kummankaan ei tarvitse mennä itseensä – paitsi jos mieli päästä takaisin rannalle.

En tiedä onko itseensä meneminen loppujen lopuksi vaikeampaa uhrin roolista, vai selkeästi väärintekijän osasta käsin. Loputtomia selityksiä löytyy molemmin puolin (jos ei tästä tilanteesta niin sitten lapsuudesta ja jos ei sieltä, niin sitten kuvitelluista edellisistä elämistä).

Vastuun ottaminen edellyttää sitä, että yksinkertaisesti irrotan itseni pienten ja suurten vääryyksien sopasta, hänen ja muiden syntien keitosta ja otan omat juttuni omaan piikkiini.

Kuka tahansa voi senkin jälkeen jäädä osoittelemaan sormiaan, syyttelemään ja vaatimaan lisää, mutta minä olen vihdoin löytänyt ekseyseisyydestä sydämeni kotiin ja ottanut omat syntini omalle vastuulleni. Synnitunnustuksen kautta olen löytänyt tieni psykologisesta selityslabyrintista.

Samalla olen vapautunut kohtalon voimista. Minun ei enää tarvitse alistua kateuden, katkeruuden ja koston sanelemaan kohtaloon.

Parannusenteko, mielenmuutos, tai kääntymys voi olla elämäni kipein ja vaikein vapautustaistelu, mutta se on vasta ensimmäinen askel kohti anteeksiantoa ja sovinnon tekemistä.

Martin **Buberia** lainatakseni:

*”Sovinto tarkoittaa ensisijaisesti sitä, että lähestyn ihmistä jonka edessä omasta mielestäni olen syyllinen (sikäli kun voin hänet enää maan päällä tavoittaa), tunnustan hänelle existensiaalisen syyllisyyteni ja autan häntä, niin pitkälle kuin se minusta riippuu, ylittämään värientejensä aiheuttamat seuraukset.”*¹⁹

Jeesus ei ollut Jumalan armon kaupparatsu. Hän ei vaatinut siitä maksua, parannuksen teon tai minkään muunkaan muodossa. Silti hän näytti edellyttävän tai ainakin olettavan, että ihmisen vastaus Jumalan anteeksiantoon merkitsisi myös sen sisäistämistä ja seuraamista. Miten muuten voisin ymmärtää hänen vertauksensa kelvottomasta palvelijasta²⁰ joka velkansa juuri anteeksi saaneena hyökkäsi sen kimppuun, joka oli hänelle velkaa. Tilanteen jälkiselvittelyssä tarinan opetus on aika selvä:

”Minä annoin sinulle anteeksi koko velan, kun sitä minulta pyysit. Eikö sinunkin olisi pitänyt armahtaa työtoveriasi, niin kuin minä armahdin sinua?”

Toisen armahtaminen on enemmän kuin velasta vapauttaminen. Se on kokonaisvaltaista kääntymistä hänen puoleensa. Buber valitti sitä, että kreikkalaisilla ei ollut mitään sanaa ihmisen kokonaisvaltaiselle kääntymiselle.²¹ Siksi Uudessa Testamentissakin käytetään ainutta tarjolla

¹⁹Martin Buber. The Knowledge of man. Humanities Press int. NJ. -65. s. 137

²⁰Matt. 18:23-35.

²¹John M. Oesterreicher. The Unfinished Dialogue. Martin Buber and the Christian Way. Citadel Press. -87. s. 59.

ollutta sanaa *metanoia* (= mielen muutos), joka varsinkin meidän rationaalisessa kulttuurissamme helposti köyhtyy tarkoittamaan vain *mielipiteen* muutosta. Sanan kääntäminen *parannuksenteoksi* ei olennaisesti muuta asiaa. Se kuulostaa liian ulkokohtaiselta.

Hepreankielinen vastine *teshuvah* merkitsee kokonaisvaltaista Jumalan, lähimmäisen ja itsen puoleen kääntymistä. Se on koko elämän suunnan ja tarkoituksen muuttamista. Buberin näki Jeesuksessa julistajan, joka ei haastanut vain uskomusten tai käytöksen muuttamiseen vaan kääntymistä kaiken sen puoleen, jolle olen aikaisemmin kääntänyt selkäni ja kaikkien niiden puoleen jotka olen aikaisemmin hylännyt.²²

---

²²Nicholas Lash. *Easter in Ordinary. Reflections on Human Experience and the Knowledge of God.* University of Notre Dame Press. London. -86. s. 194.